

ΦΑΝΤΑΣΙΑΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ

Π. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ

Η ΕΦΕΥΡΕΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ ΑΠΟ ΤΑ ΚΡΑΤΗ

Το κείμενο που ακολουθεί είναι επιλεγμένα αποσπάσματα από το άρθρο του Πασχάλη Κιτρομηλίδη «**Φαντασιακές κοινότητες και Οι ρίζες του Εθνικού Προβλήματος στα Βαλκάνια**» που δημοσιεύτηκε στο έντυπο European History Quarterly τον Απρίλη του 1989. Δυστυχώς το άρθρο είναι πολύ μεγάλο για αναδημοσίευση έτσι μεταφράσαμε τα κυριότερα σημεία (ελπίζουμε. Κάναμε μια μικρή προσπάθεια για να ευκολυνθεί η στρωτή ανάγνωση του κειμένου αλλά διατηρήσαμε κατά βάση το ύφος και τη δομή της γλώσσας του Κιτρομηλίδη. Τώρα τι γυρεύει ένα φαινομενικά ακαδημαϊκό άρθρο εδώ πέρα; Πιστεύουμε ότι τέτοιου είδους άρθρα (ακαδημαϊκά ή μη) είναι το απαραίτητο αντίδοτο στην εθνικιστική υστερία. Σε τελική ανάλυση η Ιστορική αλήθεια είναι ο καλύτερος σύμμαχος απέναντι στα ψέματα των εθνικιστικών μύθων.

Ο συγγραφέας δείχνει καθαρά τη σύγκρουση Ορθοδοξίας και Νεοελληνικού έθνους όπως δείχνει επίσης καθαρά ότι η εθνική ταυτότητα των νεοελλήνων δεν είναι μεγαλύτερη από 200 χρόνια. Εμφανίστηκε, μετά από την επίδραση του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης στα Βαλκάνια σαν πρωτοποριακή ιδέα από μια ομάδα διανοουμένων που προχώρησαν στον διαχωρισμό της Βαλκανικής κοινωνίας σε έθνη με βάση τις γλωσσικές διαφορές. Δεν «αφυπνίστηκε» κανένα έθνος το 1821. Αντίθετα, η εξέγερση των Ρωμιών του 1821 οδήγησε στο ελληνικό κράτος-βασίλειο το οποίο μετά «ελληνοποίησε» στον πληθυσμό, ομοιογενοποιώντας τον (καταπιέζοντας δηλαδή τον πολιτιστικό πλουραλισμό που υπήρχε), μέσω του στρατού, της εκπαίδευσης και της δικαστικής εξουσίας. Είναι η αντιφατική ιδεολογία της εθνικής ενότητας, που δημιούργησε αυτό το κράτος για την εσωτερική του σταθερότητα, που εξήχθηκε μετά για να «Ελληνοποιήσει» άλλους πληθυσμούς (στην Κύπρο, τη Μ. Ασία ή τα Βαλκάνια). Σ' αυτήν τη διαδικασία «εθνικής συγκρότησης και ολοκλήρωσης (αυτή τη διαδικασία δημιουργίας/ οικοδόμησης της ιδέας του έθνους) το ελληνικό έθνος ήρθε σε σύγκρουση με το οικουμενικό Πατριαρχείο ακριβώς γιατί οι ιδέες για έθνη και φυλές συνιστούσαν ουσιαστικά μια νέα πολιτιστική ταυτότητα στα Βαλκάνια που κατάστρεφε οριστικά και αμετάκλητα την υπερεθνική ορθόδοξη Ρωμέικη κοινότητα και παράδοση. Όταν την ίδια διαδικασία «εθνικής συγκρότησης» ακολούθησαν και άλλες Βαλκανικές γλωσσολογικές ομάδες, δημιουργήθηκαν και οι ρίζες της σημερινής σχιζοφρένειας απ' την Μακεδονία ως τη Βοσνία. Αυτή η διαδικασία εθνικιστικών διαχωρισμών απέτρεψε την πραγματοποίηση του ονείρου του Ρήγα Φερραίου για μια πλουραλιστική Βαλκανική Ομοσπονδία. Μια ομοσπονδία που θα ήταν η ιστορική (και απελευθερωτική) συνέχεια αιώνων πολιτιστικής συνύπαρξης και αλληλεπίδρασης στα Βαλκάνια και την Ανατολική Μεσόγειο. Τα έθνη είναι Ιστορική ανωμαλία και όχι ιστορική συνέχεια, σ' αυτή την περιοχή. Και για τους Κυπρίους αυτό το άρθρο, ίσως να κουβαλάει και μερικές πρόσθετες αλήθειες πέρα από την απογύμνωση της μυθολογίας του εθνικισμού. Ίσως καταλάβουν λ.χ. γιατί το Ελληνικό κράτος επιμένει με τόσο πάθος να ελέγχει τον κυπριακό στρατό και εκπαίδευση. Όπως μπορούν να αποκτήσουν και μερικές πρόσθετες υποψίες για το ρόλο της Ελληνικής πρεσβείας και ίσως να προσφέρει και μερικές ερμηνείες για όσους απορούν ακόμα πως γίνεται αυτοί που διεκδικούν ότι είναι

απόγονοι των Αρχαίων Αθηναίων να πέφτουν συνέχεια σ' αυτά τα κύματα υστερίας και αυταρχισμού.

Ο αυταρχισμός είναι εγγενής στην ίδια την ιδεολογία του νεοελληνικού εθνικισμού. Όσο για τα παραμύθια για την «κοινή καταγωγή» και την υποτιθέμενη ιστορική συνέχεια από τον Όμηρο στον Μητσοτάκη ελπίζουμε ότι τα ένθετα μιλούν μόνα τους, όπως και η ιστορία.

α) Η νέα εθνογραφία των Βαλκανίων τον 18ον αιώνα:

Η Βαλκανική κοινωνία πριν την εμφάνιση των εθνικών ιδεολογιών, όπως είχε ενοποιηθεί πολιτικά απ' την οθωμανική κατάκτηση και όπως είχε ομοιογενοποιηθεί πολιτιστικά απ' την ορθόδοξη εκκλησία, κρατιόνταν μαζί ψυχολογικά και ιδεολογικά, με τους δεσμούς και τις παραδόσεις της Ανατολικής Ορθοδοξίας. Υπό την ηγεσία της Μεγάλης Εκκλησίας της Κωνσταντινούπολης, (που ήταν ανώτερο κέντρο της πνευματικής και πολιτικής εξουσίας), και με την προσοχή της στραμμένη στην παλιά Αυτοκρατορική πρωτεύουσα των Ανατολικών Ρωμαίων Αυτοκρατόρων και των Οθωμανικών Σουλτάνων, η Βαλκανική κοινωνία παρέμεινε, υπό αυτή την κάλυψη ο κληρονόμος των οικουμενικών ιδεών του Μεσαιωνικού Βυζαντίου.

Οι μοντέρνες ιδέες του κοσμικού κράτους και της εθνικότητας που συνδέονταν με τις ιδέες του Διαφωτισμού και του Δυτικού ορθολογισμού ήρθαν και υπονόμευσαν (...) τόσο την οθωμανική διοίκηση όσο και την Ορθόδοξη Ενότητα των Βαλκανίων. Οι, τελικώς αντιμαχόμενοι, εθνικισμοί που ξεπήδησαν απ' αυτή την ιδεολογική μεταμόρφωση ήταν οι δυνάμεις που έφεραν το τέλος της κοινής Βυζαντινής παράδοσης των Βαλκανίων.

Οι πρώτες ενδείξεις αυτής της πολιτιστικής αλλαγής μπορούν να ανιχνευτούν στην καταγραφή των εθνικιστικών διαχωρισμών που συναντούμε στα κείμενα που καταγράφουν για πρώτη φορά μια νέα συνείδηση που άρχισε να αναπτύσσεται (τον 18ο αιώνα) ανάμεσα στους διανοούμενους των Βαλκανίων - ότι η κοινωνία τους θα μπορούσε να γίνει αντιληπτή σαν ένα μωσαϊκό από εθνότητες παρά σαν μια ενοποιημένη Χριστιανική κοινότητα...

Η αναγνώριση του γεγονότος ότι η Βαλκανική Ορθοδοξία αποτελείτο από μια ποικιλία ομάδων οι οποίες διαχωρίζονται κατά κύριο λόγο με τη γλώσσα, φαίνεται απ' την εντύπωση γραμματικών και λεξικών που προσπαθούσαν να κωδικοποιήσουν σε γραπτό λόγο τις προφορικές διαλέκτους που μιλούσαν μερικές απ' αυτές τις ομάδες. Οι προσπάθειες να δημιουργηθεί ένα γραπτό μέσο γι' αυτές τις προφορικές γλώσσες, η προσπάθεια να δημιουργηθεί αλφάβητο και να κωδικοποιηθεί η γραμματική και το λεξικό, συνιστούσαν αναγνώριση της ύπαρξης εθνικιστικών διαφορών στη βάση της γλώσσας ανάμεσα στους Ορθόδοξους των Βαλκανίων. Έτσι οι Αλβανοί, οι Βλάχοι και οι Βούλγαροι μπήκαν στο δρόμο της αναγνώρισης και του αυτοπροσδιορισμού τους σαν συλλογικότητες χάρη στις γλωσσολογικές τους ιδιομορφίες. Η δημοσίευση ενός Ελληνο-Βλαχο-Αλβανικού λεξικού από το Θεόδωρο Καβαλιώτη το 1770 είναι η πρώτη εξέλιξη που έχουμε για κάτι τέτοιο.

Η σύνδεση ανάμεσα στο διαφωτισμό, τη γλώσσα και την εθνότητα αναπτύχθηκε με ένα ολοκληρωμένο τρόπο κατά τη δεκαετία του 1780 από τον Δημήτριο Καταρτζή. (...)

Ο Καταρτζής ήταν ίσως ο πρώτος συγγραφέας που χρησιμοποίησε τη λέξη «έθνος» στη νεοελληνική γλώσσα, για να περιγράψει μια συλλογικότητα που διαχωριζόταν καθαρά λόγω της γλώσσας και της πολιτιστικής της κληρονομιάς...

Φυσικά αυτή η νέα εθνογραφία είχε και πολιτικές προεκτάσεις. Αυτό ήταν πολύ ξεκάθαρο στο επαναστατικό κάλεσμα του Ρήγα Φερραίου στις υποδουλωμένες εθνότητες των Βαλκανίων και της Μικράς Ασίας, συμπεριλαμβανομένων και των Τούρκων, να ξεσηκωθούν ενάντια στον Οθωμανικό δεσποτισμό «Βούλγαροι και Αλβανοί, Αρμένηδες και Έλληνες» καλούνται να προτάξουν το σπαθί της ελευθερίας, αλλά και οι Λαζοί και οι Αιγύπτιοι καλούνται να ενωθούν στον αγώνα ενάντια στο Δεσποτισμό. Η επίδραση της Σερβικής εξέγερσης του 1804, ιδιαίτερα ανάμεσα στους Έλληνες, χρωστούσε τον ψυχολογικό της δυναμισμό στην πολιτικοποίηση της νέας εθνογραφίας. Έτσι ο ανώνυμος πατριώτης που δημοσίευσε την Ελληνική νομαρχία το 1805 τόνιζε emphaticά το ηθικό παράδειγμα των Σέρβων...

[Η αντίδραση της εκκλησίας σ' αυτή την πρώτη εμφάνιση των ιδεών του Διαφωτισμού και του Δυτικού ορθολογισμού ήταν αρνητική. Η στάση της εκκλησίας εκφράστηκε αρκετά καθαρά απ' τον Αρχιεπίσκοπο Ιγνάτιο στην ιστορική απάντηση του στο Νεόφυτο Δούκα που προέτρεπε την εκκλησία να αναλάβει την ηγεσία του Ελληνικού εθνικού κινήματος].

Παρά το ότι ο Ιγνάτιος ήξερε τα σύγχρονα Ιστορικά γεγονότα επέμενε ωστόσο στην παραδοσιακή αντίληψη της κοινότητας των πιστών.

«Οι Έλληνες, οι Βούλγαροι, οι Βλάχοι, οι Σέρβοι και οι Αλβανοί είναι σήμερα έθνη, το κάθε ένα με τη δική του γλώσσα. Όλοι αυτοί οι λαοί όμως, καθώς και αυτοί που κατοικούν στην Ανατολή, ενωμένοι με την πίστη και την εκκλησία είναι ένα σώμα και ένα έθνος με το όνομα Γραικοί ή Ρωμιοί. Έτσι, όταν η οθωμανική κυβέρνηση απευθύνεται στους Χριστιανούς Ορθόδοξους τους αποκαλεί γενικά Ρωμιούς και τον Πατριάρχη τον αποκαλεί πάντα Πατριάρχη των Ρωμαίων» (...)

Ο διάλογος Δούκα-Ιγνατίου ο οποίος βασιζόταν πάνω στη νέα εθνογραφία που ανακάλυψε στα Βαλκάνια η κοινωνική σκέψη του Διαφωτισμού, είναι η πιο ενδιαφέρουσα θεωρητικά και σίγουρα μια απ' τις πρώτες εκφράσεις της σύγκρουσης ανάμεσα στον εθνικισμό και την Ορθοδοξία.

6) Τα κράτη οικοδομούν τα έθνη:

Εθνική συγκρότηση μέσα απ' τους μηχανισμούς τον στρατού, τον σχολείου και των δικαστηρίων

Η φανταστική οικοδόμηση των εθνικών κοινοτήτων στα κείμενα των διανοουμένων των Βαλκανίων των αρχών του 19ου αιώνα ξεκίνησε αυτό που θα γινόταν η κεντρική ιδεολογία των ανεξαρτήτων κρατών της Βαλκανικής κατά τη διάρκεια του υπόλοιπου αιώνα, ενάντια στην υπόθεση της «εθνικής αφύπνισης», η οποία κυριαρχεί στην ιστοριογραφία της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, θα ήθελα να υποστηρίξω ότι αυτό που πραγματικά συνέβηκε το 19ο αιώνα ήταν η σταδιακή οικοδόμηση των εθνών από τα κράτη. **Οι έννοιες της εθνικής ταυτότητας που εφευρέθηκαν από τις «πρωτοπορείες» των διανοουμένων, επιβλήθηκαν μετά πάνω σε κοινωνικές ομάδες των οποίων η εθνική ταύτιση θα μπορούσε να εξελιχθεί με διαφορετικούς τρόπους** αναλόγως των περιστάσεων. Με αυτή την οπτική γωνία η εθνική συγκρότηση ήταν μια δυναμική διαδικασία όχι «εθνικής αφύπνισης» αλλά σφυρηλάτησης μιας συλλογικής ταυτότητας σαν μέρος μιας δημιουργίας μιας αίσθησης κοινότητας, η οποία ήταν αναγκαία για την κοινωνική συνοχή των νέων εθνών-κρατών του 19ου αιώνα. Αυτό βέβαια δεν είναι μια βαλκανική ιδιομορφία. Συνέβαινε σ' όλη την Ευρώπη την ίδια περίοδο ακόμα και στα γηραιότερα ανεξάρτητα έθνη - κράτη όπως η Γαλλία.

Η καλλιέργεια της εθνικής ταυτότητας έγινε ένα συστατικό μέρος της εσωτερικής και της εξωτερικής πολιτικής των κρατών. Παρά το ότι μπορούμε να δούμε παράλληλες διαδικασίες και στην ιστορία των άλλων Ευρωπαϊκών κρατών - Σερβία, Ρουμανία, Βουλγαρία, και τελικά στην Αλβανία - η διαδικασία (οικοδόμησης του έθνους) άρχισε στην Ελλάδα πολύ πιο πριν και εξελίχθηκε

σε δυο διαστάσεις. Η μια ήταν εσωτερική και αποτελείτο από στάδια και πρωτοβουλίες για την εθνική συγκρότηση του ανεξάρτητου βασιλείου της Ελλάδας. Η άλλη ήταν εσωτερική και περιλάμβανε την πολιτική του Ελληνικού κράτους προς τις περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας [...] που θεωρούνται σαν αναπόσπαστο μέρος της κληρονομιάς του ελληνισμού.

Ο εθνικός στρατός έγινε ένα από τους κύριους μηχανισμούς μέσα από τους οποίους η Ελληνική κοινωνία κοινωνικοποιήθηκε στις αξίες του εθνικισμού. Στο ανώνυμο μυθιστόρημα **Στρατιωτική Ζώνη στην Ελλάδα (1870)** έχουμε μια διορατική και άμεση μαρτυρία για τους τρόπους με τους οποίους η διαδικασία κοινωνικοποίησης έφερνε μαζί άνδρες από όλα τα στρώματα του πληθυσμού, από διαφορετικές κοινωνικές εμπειρίες, ακόμα και από διαφορετικές εθνικιστικές ρίζες και τους εμψυσούσε με μια κοινή νοοτροπία και κοινές αντιλήψεις για το εθνικό κράτος.

Ένας άλλος, πιο εμφανής, μηχανισμός για την ανάπτυξη της εθνικής ταυτότητας ήταν το εκπαιδευτικό σύστημα... Αυτό που επιτεύχθηκε μέσα από τη διδασκαλία των δημοτικών και των γυμνασίων του Ελληνικού βασιλείου ήταν η γλωσσική ομοιογενοποίηση του πληθυσμού. Αυτό επιτεύχθηκε μέχρι το τέλος του 19ου αιώνα σε ένα βαθμό που θα φαινόταν αδιανόητος το 1830. Ο βαθμός του προβλήματος της γλωσσικής πολυμορφίας ακόμα και μέσα στα περιορισμένα σύνορα του τότε βασιλείου της Ελλάδας είναι εμφανής σε ένα από τα πιο δημοφιλή σατιρικά θέατρα της σύγχρονης Ελλάδας, τη Βαβυλωνία την οποία έγραψε ο Δημήτριος Βυζάντιος το 1836. Το θέατρο παρουσιάζει τις συνέπειες της πολυμορφίας των διαλέκτων που ομιλούντο σε διάφορα μέρη της Ελλάδας - μια πολυμορφία που έκανε αδύνατη την επικοινωνία ανάμεσα σ' αυτούς που θα ήταν μέλη της νέας πολιτικής κοινωνίας.

Η αδυναμία επικοινωνίας λόγω της πληθώρας Ελληνογενών διαλέκτων και ιδιωμάτων δεν εξαντλούσε το πρόβλημα. Το νέο βασίλειο περιλάμβανε στα σύνορα του ξένες γλωσσολογικά ομάδες, οι οποίες δεν μιλούσαν καθόλου Ελληνικά με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα τους Αλβανόφωνους Ορθόδοξους της ηπειρωτικής Ελλάδας, μερικών νησιών και της Πελοποννήσου οι οποίοι έπρεπε να ενταχθούν στην εθνική κουλτούρα του νέου κράτους. Το πρόβλημα αναφέρεται και από το συγγραφέα της Στρατιωτικής ζωής, από τις αναφορές του οποίου φαίνεται ότι ο στρατός ήταν ένας αποτελεσματικός μηχανισμός για τη γλωσσολογική Ελληνοποίηση των στρατιωτών. Η ανάπτυξη της Ελληνικής εκπαίδευσης έκανε τα υπόλοιπα... Ένας άλλος μηχανισμός εθνικής συγκρότησης ήταν η δικαστική εξουσία [...] Τα δικαστήρια ήταν ένα πανίσχυρο ιδεολογικό όπλο για την αποκήρυξη και την τιμωρία, (σαν κοινωνικής παρεκτροπής) τρόπων συμπεριφοράς που δεν προσαρμόζονται στην εθνικιστική κουλτούρα του κράτους.

Η εξάπλωση του ελέγχου του κράτους πάνω στην κοινωνία μέσα από τη συγκεντροποίηση της εξουσίας, την καταστροφή της τοπικής αυτονομίας και τη διερεύνηση της γραφειοκρατίας βασιζόταν σ' αυτούς τους μηχανισμούς της εθνικής συγκρότησης. Με τη σειρά της η εθνικιστική ρητορική χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα για να νομιμοποιήσει αυτή τη διαδικασία - προωθώντας την ιδέα της εθνικής ενότητας για να κινητοποιηθούν όλες οι δυνάμεις του έθνους για την επιτυχία των εξωτερικών του στόχων. Δεν είναι εκπληκτικό λοιπόν... ότι το εθνικιστικό δόγμα της «Μεγάλης Ιδέας» αναπτύχθηκε σαν αντίδραση σε μια εσωτερική διαμάχη (από τον Κωλέτη το 1844).

Μύθος 1: «Η Κοινή Ιστορία»:

Η ιστορική συνέχεια του Ελληνοχριστιανικού Πολιτισμού ή τι γνώμη είχαν οι κάτοικοι της σημερινής Ελλάδας για τους Έλληνες πριν τους μάθει το νεοελληνικό κράτος ότι έπρεπε να λέγονται Έλληνες

«Αδελφοί μου, έμαθα πως με τη χάριν του Κυρίου μας Ιησού Χριστού και Θεού δεν είσθε Έλληνες, δεν είσθε ασεβείς, αιρετικοί, άθεοι, αλλά ορθόδοξοι Χριστιανοί»

Κοσμάς ο Αιτωλός, 1779

(σήμερα, βέβαια, η κρατική παιδεία παρουσιάζει τον Κ. Αιτωλό σαν «πρόδρομο» του Έθνους» - η ιστορική αλήθεια, ως γνωστό, δεν είναι εθνική Αρετή)

«Εδώ ό,τι πρέπει να ξέρουμε είναι πως στο Μεσαίωνα κάθε συνειδητός δεσμός ανάμεσα στον Ελληνικό λαό και στην αρχαία Ελλάδα είχε λείψει. Έλλην σήμαινε τον ειδωλόατρη και τίποτα άλλο, μια σημασία που κρατήθηκε ζωντανή ως σήμερα ακόμα στην Κρήτη. **Οι ίδιοι ήταν Ρωμιοί, Γραικοί, Χριστιανοί, μια φορά όχι Έλληνες**».

Ι.Θ. Κακριδής, μελετητής Ελληνικής λαογραφίας

«Μια γριά Αντριώτισσα που ήξερε παλιές ιστορίες μας είπε πως οι γενιές των ανθρώπων ήταν τέσσερις. Πρώτα έζησαν οι Δράκοι, **έπειτα οι αλλόπιστοι Έλληνες**, ύστερα οι Βενετσιάνοι και ύστερα οι Τούρκοι».

Άνδρος 19ος αιώνας

«Τι, φώναξε (η γριά) εσύ δεν πιστεύεις για τους Έλληνες πως έζησαν; **Μα ήταν γίγαντες, τόσο ψηλοί που όταν έπεφταν δεν μπορούσαν πια να σηκωθούν γι' αυτό και χάθηκαν**»

Θεσσαλία, 19ος αιώνας

Παλιόν καιρό οι-γι-άνθρωποι ήταν πολύ μεγάλοι. Μεγαλύτεροι απ' όλους ήταν **οι Ελληνέδες. Αυτοί ήταν κακοί άνθρωποι, γι' αυτό ο Θεός έστειλε κάτι κουνούπια μεγάλα με μύτες σιδερένιες και τους κυνήγαγαν**».

Ήπειρος, 20ός αιώνας

Στους βοσκούς γύρω από το ναό του Απόλλωνα στις Βάσες ζει ακόμα σήμερα το όνομα των Ελλήνων. Η απλοϊκή σκέψη αυτών των βοσκών **θεωρεί τους Έλληνες προγόνους των Φράγκων**, ξένους τεχνίτες που κάποτε κρατούσαν τον τόπο αυτό».

Αρκαδία 19ος αιώνας

Ι.Θ. ΚΑΚΡΙΔΗΣ, «Οι Αρχαίοι Έλληνες στην νεοελληνική λαϊκή παράδοση».

Αυτά τα πιστεύω δεν ήταν απλά αποτελέσματα άγνοιας και έλλειψης μόρφωσης. Εκτός από το γεγονός ότι ο Ελληνικός πολιτισμός ήταν τόσο αρχαίος (2000 χρόνια) που έμοιαζε με ιστορία παραμυθιού (γίγαντες, θεόρατοι) για τους περισσότερους κατοίκους των Βαλκανίων, η συγκεκριμένη αντίληψη ότι οι Έλληνες ήταν «κακοί», «μισάνθρωποι», «αλλόπιστοι» κλπ. ήταν η επίσημη θέση της Ορθόδοξης εκκλησίας μέχρι τον 19ο αιώνα. Ο Κοσμάς ο Αιτωλός ο οποίος αγωνίστηκε ουσιαστικά για την αναβίωση της Ορθοδοξίας απηχεί αυτή την ιστορική αλήθεια με την καταδίκη του Ελληνισμού (μόλις 30 χρόνια πριν την επανάσταση του 21), σαν «ασέβειας», «αθεϊσμού» κλπ. Ο Βυζαντινός - Χριστιανικός πολιτισμός διαπνεόταν από ένα άσβεστο μίσος για τον αρχαίο Ελληνικό πολιτισμό. Με αυτήν την έννοια όχι μόνο δεν υπήρξε ιστορική συνέχεια αρχαιότητας - Βυζαντίου αλλά αντίθετα έκφραζαν 2 αντίθετα πνεύματα. Τον αρχαίο Ελληνικό πολιτισμό τον διέσωσαν οι

Άραβες, μετά τον κληρονόμησαν οι Ευρωπαίοι (από όπου και άντλησαν τις ιδέες του φιλελευθερισμού, του ανθρωπισμού και του ορθολογισμού). Στην ανθρωπολογική του μελέτη «Ours Once More» ο R. Clogg παρατήρησε ότι η αντιπαράθεση Έλληνα - Ρωμιού υπάρχει ακόμα στην Ελλάδα. Και το Ελληνικό κράτος αγωνίζεται βέβαια ακόμα εναγωνίως να πείσει τους υπηκόους του ότι τα 1000 χρόνια αντιπαράθεσης δεν υπήρξαν... Και ίσως βέβαια να μην είναι τυχαίο ότι η κορυφαία (και πιο φανατική) απόπειρα καθιέρωσης του Ελληνοχριστιανισμού σαν κουλτούρας έγινε το 67-74. Το Kitsch του Παττακού ήταν ίσως η μόνη αυθεντική στιγμή μιας αδύνατης σύνθεσης.

γ) Η εξαγωγή της εθνικής συνείδησης των κρατών των Αθηνών

Οι δυο ξεκάθαρα ιδεολογικές πρωτοβουλίες με τις οποίες το Ελληνικό κράτος προσπάθησε να σταθεροποιήσει την εθνική του ταυτότητα ήταν η δημιουργία της αυτοκέφαλης εθνικής εκκλησίας και η εγκαθίδρυση ενός εθνικού πανεπιστημίου στην πρωτεύουσα.

Η κύρια κατεύθυνση του πανεπιστημίου (...) προς τους Ελληνικούς πληθυσμούς έξω απ' την Ελλάδα ήταν συμπτωματική του γενικού ιδεολογικού δόγματος της εθνικής ενότητας... Το δόγμα της εθνικής ενότητας, το οποίο θα αναπτυσσόταν κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, λειτουργούσε σε 3 επίπεδα. Στο κοινωνικό επίπεδο τόνιζε την ανάγκη για εθνική ενότητα μέσα στην Ελλάδα με έμφαση στην ομοιομορφία και την ομοιογενοποίηση... σε ένα γεωγραφικό επίπεδο τόνιζε την ενότητα του Ελληνισμού... του Ελληνικού έθνους σαν συνόλου... μέσα και έξω από τα σύνορα και σε ένα ιστορικό επίπεδο τόνιζε τη διαχρονική ενότητα του ελληνικού έθνους... τονίζοντας την αδιάκοπη συνέχεια του δια- μέσου των αιώνων από τον Όμηρο, στο Βυζάντιο, στη Μοντέρνα Εποχή. Αυτό το πολυεπίπεδο δόγμα αντιπροσώπευε μια κλασσική περίπτωση ιδεολογήματος... έκρυβε σοβαρά και συχνά ασυμβίβαστα δομικά και πολιτιστικά ρήγματα.

Στο κοινωνικό επίπεδο έκρυβε βαθιές συγκρούσεις και διαιρέσεις... στο γεωγραφικό επίπεδο αντιπροσώπευε την επιθυμία για μια κατάσταση του έθνους ριζικά διαφορετική από τον πραγματικό πολιτικό κατακερματισμό του Ελληνικού κόσμου τον 19ο αιώνα... στο ιστορικό επίπεδο η θεωρία της ιστορικής συνέχειας προσπαθούσε να προσπεράσει τις ανασφάλειες γύρω απ' την εθνική ταυτότητα που ξεκινούσαν από τις πολιτιστικές αντινομίες και αντιφάσεις ανάμεσα στα κύρια στοιχεία της Ελληνικής Ιστορίας: Την κλασσική Ελλάδα και το Χριστιανικό Βυζάντιο.

Η [Ιδεολογική] **προτροπή για εθνική ενότητα δημιούργησε μια γενική έλλειψη ανοχής στην Ελληνική πολιτική σκέψη** η οποία σταδιακά καθιέρωσε τις αναγκαιότητες του εθνικισμού σαν τη μόνη αποδεκτή ιδεολογική ορθοδοξία.

Η εξωτερική διάσταση της εθνικής συγκρότησης περιλάμβανε την εξαγωγή των νέων εθνικών ιδεών, των νέων τρόπων εθνικής ταύτισης και εθνιστικού ορισμού... Το ανεξάρτητο βασίλειο της Ελλάδας ανέλαβε σιγά σιγά το ρόλο του εθνικού κέντρου.

Το όραμα της εθνικής εκπαίδευσης πέρα από τα σύνορα του Ελληνικού κράτους ισοδυναμούσε με τη διερεύνηση των συμβολικών συνόρων της Ελληνικής εθνότητας μέσω της υιοθέτησης κοινωνικών ομάδων οι οποίες λόγω της γλώσσας ή της θρησκείας μπορούσαν να διδαχθούν να ταυτίζονται με τη γενικότερη φαντασιακή κοινότητα του Ελληνικού Έθνους. Αυτή η διαδικασία έγινε μέσω των δραστηριοτήτων 2 θεσμικών δικτύων - το ένα κάτω απ' τον άμεσο έλεγχο του Ελληνικού κράτους και το άλλο στηριζόμενο σε Ελληνόφωνες ή Χριστιανικές Ορθόδοξες κοινότητες. Και τα δυο όμως ήταν επανδρωμένα από στελέχη εκπαιδευμένα στην Αθήνα. Το ένα ήταν το δίκτυο των Ελληνικών προξενείων και υποπροξενείων το οποίο από το 1836 και μετά απλώθηκε από πόλη σε πόλη στα

Βαλκάνια και τη Μικρά Ασία. Το άλλο ήταν το δίκτυο των Ελληνικών σχολείων που οργανώθηκε από τοπικές κοινότητες ακολουθώντας όμως τα εκπαιδευτικά μοντέλα που εισάγονταν από το Ελληνικό κράτος... **Η πιο σημαντική συνέπεια αυτής της εκπαιδευτικής εκστρατείας ήταν η γλωσσολογική ελληνοποίηση μεγάλων ορθόδοξων πληθυσμών.**

Όπου οι ορθόδοξες κοινότητες μιλούσαν Αλβανικά, Βλάχικα ή Σλαβικά στα Βαλκάνια ή Τούρκικα και Αρμένικα στη Μικρά Ασία, η εξάπλωση του δικτύου των ελληνικών σχολείων οδήγησε μέσα σε μια, δυο γενιές στην αναβίωση της Ελληνικής γλώσσας.

Η αναβίωση της γλώσσας φυσικά άνοιξε τον δρόμο για την καλλιέργεια αισθημάτων εθνιστικής ταύτισης, της πολιτικοποίησης της μνήμης και τη σταδιακή μεταμόρφωση των παραδοσιακών θρησκευτικών ταυτίσεων σε εθνικές. Σύντομα τους δασκάλους τους ακολούθησαν και άλλες ομάδες που ευεργετήθηκαν από τη δυνατότητα ανώτερης εκπαίδευσης που παρείχε η ανεξάρτητη Ελλάδα. Δικηγόροι, γιατροί, δημοσιογράφοι... έγιναν πρωταγωνιστές στη μεταφορά της πολιτικής κουλτούρας του Ελληνικού κράτους στους χριστιανούς υποτελείς του Οθωμανού Σουλτάνου.

Μύθος 2: Η κοινή καταγωγή και η ανύπαρκτη φυλετική αγνότητα

Ο μύθος της «κοινής Ιστορικής πορείας» ενδιαφέρει ιδιαίτερα τους διανοούμενους γιατί μέσα από την κατασκευή ενός τέτοιου «έργου» γίνονται αρχικά οι πρωτοπόροι μιας ιδέας και μετά οι αδίσταχτοι εφαρμοστές της μέσω της κρατικής εξουσίας. Η «κοινή ιστορία», η «κοινή μοίρα» είναι ο μύθος που κάνει την ιδεολογία του έθνους μοντέρνα - της προσδίδει την ιδιότητα της εξέλιξης στο χρόνο. Η «κοινή καταγωγή» από την άλλη είναι λαϊκός μύθος. Έχει να κάνει με την πίστη ότι κάπως το έθνος είναι μια οικογένεια αίματος και άρα το «αδέλφια μου Έλληνες» ή το «μητέρα πατρίδα» δεν είναι απλά σχήματα λόγου αλλά πραγματικότητα.

Οι εθνικόφρονες διανοούμενοι βέβαια γνωρίζουν ότι οι δεσμοί αίματος είναι παραμύθια. Κανένα έθνος δεν αποτελείται από μια αιματολογική-βιολογική ομάδα. Όλα τα έθνη είναι μείγματα και μπασταρδέματα αιματολογικών γραμμών. Δεν έχει βέβαια νόημα να μιλήσει κανείς για βιολογική ενότητα των εθνών της Αμερικής που δημιουργήθηκαν από μετανάστες. Αλλά και τα ιστορικά (δηλαδή αυτά που είναι 2-3 αιώνων) έθνη της Ευρώπης, όπως η Γαλλία, αποτελούνται από ποικίλες διασταυρώσεις. Μια πρόσφατη έρευνα στη Γαλλία έδειξε ότι ο σημερινός πληθυσμός της χώρας είναι απόγονοι αλλοδαπών κατά το 1/3 τουλάχιστον.

Η πιο ακραία μορφή ιδεολογικής έκφρασης της πίστης στη βιολογική καταγωγή είναι ο ρατσισμός και ο φασισμός. Γι' αυτό και μετά το 1945 αυτές οι θεωρίες υποχώρησαν κάπως. Σήμερα επανέρχονται παρά την έκδηλη ανοησία που τις χαρακτηρίζει. Η ρίζα αυτής της πίστης βρίσκεται στην ίδια τη συναισθηματική αυταπάτη που προβάλλει το κράτος για να καλύψει το γεγονός ότι το έθνος είναι η ιδεολογία του. Το κράτος μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα προβάλλει έντονα την εικόνα **έθνος = οικογένεια**. άρα:

κράτος = πατέρας

πατρίδα = μητέρα

παιδιά της πατρίδας/έθνους = πολίτες

γιοι της πατρίδας που θα την υπερασπιστούν από το βιασμό των βαρβάρων.

Αυτή η φαντασιακή δομή εξουσίας αντλεί τη συναισθηματική της φόρτιση από τα αξεπέραστα οιδιπόδεια αλλά κατά κύριο λόγο από τις ιστορικές δομές της πατριαρχικής εξουσίας. Ουσιαστικά το κράτος προβάλλει σαν ο παραδοσιακός πατριάρχης που επιτάσσει στους «γιους» την προστασία των γυναικών και ιδιαίτερα της «μάνας». Πίσω από αυτό το συναισθηματικό πέπλο αυταπάτης, το κράτος μπορεί να συνεχίζει την αυταρχική τεχνοκρατική διαχείριση σαν ο πατέρας - προστάτης - Θεός της φυλής.

δ) Η τελική σύγκρουση:

Η εθnikοποίηση των Ορθοδόξων Εκκλησιών και το τέλος της Βαλκανικής κοινωνίας

Παρά την αποτελεσματικότητα της, η διαδικασία της εθνικής συγκρότησης διαμέσου της φαντασιακής οικοδόμησης μιας αίσθησης εθνικιστικής κοινότητας, έφερε στο προσκήνιο την ουσιαστική και θεωρητικά αναπόφευκτη αντινομία ανάμεσα στην Ορθοδοξία και τον Εθνικισμό. Τα πρώτα σημάδια της ρήξης πηγάζουν πίσω στη σύγκρουση της Εκκλησίας με τους υποστηρικτές της πολιτιστικής και ιδεολογικής αλλαγής που συνδεόταν με το Διαφωτισμό. Η σύγκρουση εκφράστηκε μετά το 1789 όταν έγινε φανερό στους παραδοσιακούς θρησκευτικούς ηγέτες προς τα που πήγαιναν οι αλλαγές και οι φιλελεύθερες ιδέες του Διαφωτισμού. Η ενεργητική αντίθεση του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης και ιδιαίτερα του Πατριάρχη Γρηγορίου 5ου (1797-8, 1806-8, 1818-21) στην εξάπλωση του Διαφωτισμού στην Ελληνική εκπαίδευση και κουλτούρα και στο ελληνικό εθνικό κίνημα... συνιστούν την πιο φανερή έκφραση της αντινομίας ανάμεσα στην Ορθοδοξία και τον Εθνικισμό. Ο Γρηγόριος καταδίκασε τόσο το Ρήγα το Βελεστινλή το 1798 όσο και την Ελληνική Επανάσταση το 1821 με βάση τις αρχές του Ορθοδόξου δόγματος. Η κλασική Εκκλησιαστική θέση περιέχεται στο κείμενο «Πατερική διδαχή» (1798).

[Τον 19ο αιώνα] καθώς οι περιφερειακές εκκλησίες των Βαλκανίων εθnikοποιούνταν... το οικουμενικό πατριαρχείο κρατούσε τις αποστάσεις του από το νέο εθνικισμό.

[Ένας παρατηρητής] ο Ubicini σημείωσε το 1850 ότι οι κληρικοί στην Τουρκία, όπως και αλλού, «είναι του Εκκλησιαστικού κόμματος και μόνο αυτού». Ήταν αυτό το κόμμα που ήταν ενάντια στους νέους εθνικιστές «το κόμμα του Ελληνισμού» οι υποστηρικτές του οποίου σύμφωνα με τον Ubicini «ήθελαν απλά να προσαρτηθούν στην Ελλάδα». Το Πατριαρχείο μέσα από μια σειρά από πράξεις και ανακοινώσεις της Ιεράς Συνόδου επισημοποίησε την αντίθεση του στον εθνικισμό...

Παρόλο που η πρώτη φορά που αντέδρασε έτσι το Πατριαρχείο (καταδικαστικά) ήταν στην περίπτωση της ανακήρυξης του Αυτοκέφαλου της Ελληνικής Εκκλησίας (1833) η ξεκάθαρη δημόσια καταδίκη της προώθησης εθνικών στόχων στους κόλπους της Εκκλησίας προκλήθηκε απ' το Βουλγαρικό Σχίσμα του 1870. Τον Αύγουστο του 1872 οι ορθόδοξοι πατριάρχες της Αλεξάνδρειας, της Αντιόχειας και της Ιερουσαλήμ μαζί με τον οικουμενικό πατριάρχη και τον αρχιεπίσκοπο Κύπρου συγκάλεσαν μια Μεγάλη Σύνοδο η οποία καταδίκασε το «φυλετισμό» με τον οποίο εννοούσε βασικά τον εθνικισμό.

«Όλες οι Χριστιανικές εκκλησίες που ιδρύθηκαν τα πρώτα χρόνια της πίστης ήταν τοπικές και περιλάμβαναν τους Χριστιανούς μιας συγκεκριμένης πόλης ...χωρίς φυλετικούς διαχωρισμούς.... Αποκηρύσσουμε και καταδικάζουμε το φυλετισμό, τις φυλετικές διακρίσεις, τις εθνικές διαμάχες, τα μέσα... στην εκκλησία του Χριστού...»

Οι εκκλησίες στο Χριστιανικό δόγμα και στις Ορθόδοξες παραδόσεις, όμως, δεν μπορούσαν να σταματήσουν τις νέες δυνάμεις της Παγκόσμιας ιστορίας. Η εθnikοποίηση των περιφερειακών

ορθόδοξων εκκλησιών συνεχίστηκε αμείωτη. Η Βουλγαρική Εκκλησία έγινε ο κύριος μοχλός για την προώθηση των Βουλγαρικών εθνικών στόχων στη Μακεδονία, στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Για να το αντιμετωπίσουν αυτό οι Έλληνες Επίσκοποι άρχισαν να παίρνουν αυξανόμενες εθνικιστικές στάσεις σε τέτοιο βαθμό που οι Εθνικοί αγώνες στη Μακεδονία μετατράπηκαν σε ένα μεγάλο βαθμό σε αγώνες για τον έλεγχο εκκλησιών και ενοριών. Σύντομα προστέθηκαν στο σκηνικό και οι Αλβανοί επίσκοποι ...σαν οι ηγέτες του Αλβανικού εθνικιστικού κινήματος.

Στις αρχές του 20ου αιώνα εμφανίστηκε μια νέα γενιά εθνικιστών επισκόπων, ανάμεσα στους οποίους ήταν ο Γερμανός της Καστοριάς και ο Χρυσόστομος της Δράμας που διακηρύττουν ανοικτά πλέον ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία έπρεπε να υπακούει στις εντολές του εθνικού κέντρου της Αθήνας. Ο οικουμενικός Πατριάρχης Ιωακείμ ΙΙΙ (1878-84 και 1901-12) τήρησε μια σταθερή στάση ενάντια στους νέους επισκόπους και επέμενε στην Ανεξαρτησία του Πατριαρχείου από την Αθήνα.

Η βίαιη σύγκρουση που ακολούθησε ανάμεσα στον Πατριάρχη και τους εθνικιστές επισκόπους ήταν χαρακτηριστική της προσπάθειας να «εθνικοποιηθεί» ακόμα και το κέντρο της υπερεθνικής Ορθοδοξίας.

Την ίδια περίοδο ανάλογες συγκρούσεις συνέβαιναν και σε άλλες Ορθόδοξες Εκκλησίες της Μέσης Ανατολής... Ακόμα και η μικρότερη απ' τις Ορθόδοξες Εκκλησίες, η Εκκλησία της Κύπρου, ήταν θύμα των πιέσεων του εθνικισμού. Μια παρατεταμένη διαμάχη για την διαδοχή του αρχιεπισκοπικού θρόνου... (1900-1909) έληξε με την εκλογή του Εθνικιστή Κύριλου ΙΙ (1909-16).

Από αυτό το σημείο και πέρα η Εκκλησία της Κύπρου ανέλαβε την ηγεσία του Κυπριακού εθνικιστικού κινήματος ...για ένωση με την Ελλάδα.

From:

<https://movementsarchive.org/> - Κυπριακό Κινηματικό Αρχείο
Cyprus Movements Archive
Kıbrıs Sosyal Hareket Arşivi

Permanent link:

https://movementsarchive.org/doku.php?id=el:magazines:traino:no_10:kitromilidis&rev=1598613714

Last update: 2025/04/20 19:47

